

24 Цитирано по Ш и ш м а н о в , И. Д. Студии из областта на българското възрождане. В. И. Григорович, неговото пътешествие в Европейска Турция /1844-1845/ и неговите отношения към българите. - Сб. БАН, кн. 6, С., 1916, с. 86.

25 П а л а у з о в , С. Н. Избрани трудове. Т. II. С., 1977, с. 741.

26 За Захари Княжески срвн. Минкова, Л. Възрожденският просветител Захари Княжески. - Литературна мисъл, 1974, кн. 2, с. 125-134. Преселниците и временно пребиваващите в Русия българи са активни във финансирането на издания на руската българистика, набиране на спомоществатели, осигуряване на преводачи и преводи за българите, разпространяване и популяризиране на съчиненията на руските учени сред българите в Османската империя и в емиграция. Вж. напр. М и н к о в а , Л. Иван Денкоглу - радетеа за просвещението на българите. - Сп. БАН, 1973, кн. 4-5, с. 39-54; Б о я д ж и е в , П. Анастас Стоянович Кипиловски - този непознат възрожденец. - Литературна мисъл, 1979, кн. 9, с. 109-120; А н г е л о в , Б. Ст. Венелин и нашите възрожденци. - ИИИ, т. 18, 1967, с. 231.244 и пос. литература и др.

27 С термина "България" Спиридов означава само земите на север от Стара планина, както дълго време е прието в историческата география

28 Базарджик - дн. Добрич

29 Подчертано у Спиридов. Като синоним на думата Н. Геров привежда още "бурдей", "бурдел, бурделница". Геров, Н. Речник на българския език. Т. I. С., 1975, с. 63 и 85 /фототипно издание/

30 Натолия - Анадола

31 Преводът на Спиридов на думата "пенче" като "обувка" не е съвсем точен. Геров, Н. Речник..., Т. IV, С., 1977, с. 22 я обяснява като "закръпка на ходилото на обувка" и я привежда на руски "подметка, перетяжка".

ПРЕСЕЛВАНЕТО НА БЪЛГАРИ ОТ БЕСАРАБСКАТА ЧАСТ НА МОЛДОВСКОТО КНЯЖЕСТВО В ПРИАЗОВИЕТО /КРАЯ НА 50-ТЕ - НАЧАЛОТО НА 60-ТЕ ГОДИНИ НА XIX В./

И В А Н Г Р Е К

Въпреки наличието на голям брой архивни документи и публикации главно в българския възрожденски и руския печат относно темата, тя все още не е достатъчно разработена¹. При това поставеният проблем има голямо научно и познавателно значение, а в последно време придобива и обществено значение.

В статията се прави опит да се осветлят отделни аспекти от проблема за преселването на български колонисти от тази част на руска Бесарабия, която според условията на Парижкия мирен договор /1856 г./ е дадена на Молдавското княжество. Изясняват се: причините и характера на преселването, хронологичните му рамки, основаването на нови български селища, политиката на Русия и на Молдавското княжество към преселниците. Авторът не претендира за всестранно изчерпателно разглеждане на проблема.

* * *

Българското население отседнало в Онгъла /Бесарабия, Буджак/ през първите десетилетия на XV в., т. е. веднага след завладяването на България от османците. През XVI-XVIII в. продължило преселването на българи в Бесарабия, най-вече в градовете Измаил, Акерман, Килия и Рени. Първото село, в което се установили заддунавските преселници през 1752-1754 г. било Чешмекьой. До началото на руско-турската война от 1806-1812 г. в Буджак живеели 8500 българи². През последвалите по време на тази и на войната от 1828-1829 г. масови преселения тук се установили още няколко хиляди българи и гагаузи³.

През декември 1918 г. царското правителство взело решение българските преселници да се ползват с правата и привилегиите, дадени на чуждите преселници в Русия⁴.

С това решение в Буджак били образувани четири колонистки окръга: Кагулски, Прутски, Измаилски и Буджакски. В техните състави били включени около 60 населени пункта, в това

число около петнадесет молдавски села, разположени в Припрутието и до 1812 г. влизащи почти всички в състава на Молдавското княжество.

Посочените четири окръга се управлявали от специално определен чиновник - попечител, назначаван от Петербург. Окръзите влизали в състава на създадената през 1818 г. Бесарабска кантора за чужди заселници. Над нея стоял Попечителен комитет за чуждите заселници в южния край на Русия, който в административно отношение не се подчинявал на местните органи на властта - нито на Новорусийския или Бесарабския генерал-губернатор, нито на Бесарабския военен губернатор. След ликвидирването през 1832 г. на Бесарабската кантора за чужди заселници бил формиран специален орган - Управление на отвъддунавските преселници - на което се подчинявали всички български бесарабски колонии. То изпълнявало функциите на административен орган при решаването на социално-икономически, културно-битови, правови и други въпроси. В началото на 30-те години на XIX в. в състава му влизали 83 селища, от които около 70 били основани от българи и гагаузи. Начело на този орган стоял Управителят на отвъддунавските преселници, назначаван от правителството. Той се подчинявал на Попечителния комитет, а чрез него на Министерството на вътрешните работи /до 1837 г./ и Министерството на държавните имоти.

Окръзите се управлявали от окръжни прикази /ведомства/, оглавявани от окръжни старейшини. Във всяка колония имало селски приказ, ръководен от виборен /помощник кмет/ и двама селски добросъвестни /съветници/. Приказът управлявал колониите общини, провеждайки срещи със заселниците, на които се обсъждали и приемали важни за българи и гагаузи решения. Управлението на отвъддунавските преселници като отделен административен орган имало своя данъчна система, свои права, привилегии и задължения на колониите, собствено съдопроизводство, фиксирани в специални законодателни актове. В тях, в частност, били определени равните положения на земеползването, за търговска и занаятчийско-промишлена дейност на преселниците и било фиксирано освобождаването им от военна повинност. Законодателството ограничавало вмешателството на държавата в общинския и семеен бит на българи и гагаузите, в техните обичаи, традиции и възпитанието на децата в семейството. Всичко това способствало за съхраняване на националната

самобитност на българите и гагаузите, за растежа на националното им самосъзнание и им обезпечавало по-високо социално-икономическо ниво на живот, отколкото в другите селища на Будажака /с изключение на немските колонисти/.

Така било до 1856 г., когато Русия след поражението си в Кримската война и според условията на Парижкия мирен договор била принудена да отстъпи на Молдавското княжество част от територията на Бесарабска област, а именно Подунавието и Припрутието. На тази територия били разположени 40 колонии "задунайски преселници", в това число и центъра на българските селища в Бесарабия Болград. В пределите на Русия останали 43 колонии.

Вследствие на това Управлението на отвъддунавските преселници като специфичен административен орган престава да функционира. Били унищожени и създаващите се десетилетия наред на базата на собствени закони единна икономическа система, общи социално-политически и духовни ценности на българските бесарабски заселници.

Парижкят мирен договор от 18-30 март 1856 г. изправял всички жители на Подунавието и на Припрутието, в това число и българите, пред дилемата: да се подчинят на новата власт или да се преселят /за което се давал тригодишен срок/, или да защитават своите права.

До март 1857 г., когато тази част от Бесарабия била официално дадена на Молдавското княжество, отвъддунавските преселници се стремели да извоюват от молдавското правителство гаранции за запазване на своето предишно административно и социално-икономическо устройство. Те отправяли своите искания не само към молдавските княжески власти, но и към Европейската комисия и руския двор. Освен това те се обърнали към новата власт с искане във всяко селище да се създаде народно училище с преподаване "на роден наш славянски език" и да се въведе в църквите богослужение на църковно-славянски език⁵.

Молдавските власти разбирали, че отказът им да удовлетворят тези искания ще доведе до незабавно масово преселение на българи и гагаузи в Русия. Това би се отразило отрицателно във всички области на обществения живот на населението от присъединената част и би предизвикало негативна реакция у европейските народи и техните правителства, подписали Парижкия дого-

вор. Това можело да окаже влияние и върху останалите жители на областта и също да ги подтикне към преселение в Русия.

А такива стъпки вече се предприемали. Така например, от 1857 г. до март 1860 г. само от колонистите, присъединени към Молдавското княжество, пожелали да се преселят в Русия повече от 500 семейства "задунайски преселници"⁶. По тези причини молдавските власти не искали да допуснат такова нежелано за тях развитие на събитията. През февруари 1857 г. те се обърнали с въззвание към цялото население на присъединената част от Бесарабия⁷, а през юни 1858 г. - специално към българските преселници, в които обещаваха да запазят правата и привилегиите им "и да ви направим съучастни в преимушествата, които могат да ви дадат княжеските постановления"⁸.

Обещанията на молдавските власти били посрещнати с удовлетворение от местното население.

От момента на преминаването на Бесарабския юг под юрисдикцията на Молдавското княжество до изтичане на тригодишния срок за доброволно преселение в Русия молдавското правителство в основни линии изпълнявало обещанията си и успяло да предотврати масови изселвания.

Молдавското правителство например създавало в границите на Болградския окръг колонистко попечителство, но оглавявано от негови чиновници. В него влизат две от трите околии на окръга: Измаилска и Кагулско-Прутска. Властите не разрушили съществено структурата на управление в колонистките общини. Запазени били всички права и привилегии на колонистите. През 1858 г. каймакама на княжеството Н. К. Богориди /българин по произход, внук на известния деец на българското Възраждане Софроний Врачански/ издал хрисовул за учредяване на Болгарска (българска) гимназия, която била открита през следващата година⁹.

В същото време местните /окръжни и околийски/ молдавски власти провеждали на практика такава политика, която предизвикала у българи и гагаузи силни опасения за своето бъдеще¹⁰.

С изтичането на тригодишния срок за доброволно преселване взаимоотношенията между населението на Подунавие, особено на "задунайските преселници", от една страна, и властите на Обединените княжества, а също и управляващите Молдавското княжество, от друга, рязко се изострили. Причината била

острият обрат в политиката на молдавските власти, които престанали да се съобразяват със специфичните особености в развитието на тази област. Инициатор на тази политика станал премиер-министърът на Молдавското княжество М. Когълничану /1817-1891 г./. Известен историк и литератор, виден държавен и политически деец, един от радетелите за обединяването на Влахия и Молдавия в една държава Румъния, той несъмнено изиграл положителна роля в историята на румънския народ и станал една от най-почитаните исторически личности. Но в края на 50-те и през следващите години на XIX в. М. Когълничану се отнасял крайно отрицателно към националните малцинства, живеещи от векове в Румъния, в това число и в Бесарабския юг, и провеждал спрямо тях политиката на великодържавния румънски шовинизъм¹¹.

В края на септември - началото на октомври 1860 г. М. Когълничану посетил Болград. Пред насъбралото се мнозинство колонисти той се изказал отрицателно за преподаването в Болградската гимназия на български език и казал, че доходите за нейната издръжка трябва да преминат в разпореждане на Министерството на просвещението. Изказал се за въвеждане на военна повинност, за преразглеждане на данъчната система и увеличаване на постъпленията от "задунайските преселници" в хазната на Молдавското княжество. Всичко това силно разтревожило колонисткото население, особено перспективата за задължителна военна повинност¹².

При тези обстоятелства конфронтацията между двете страни придобила безкомпромисен характер. Управляващите княжеството не искали да отстъпят, защото това би ги принудило и за в бъдеще да се съобразяват с българо-гагаузкия фактор. Това влизало в противоречие с "унионистката" политика на М. Когълничану. Не можели да отстъпят и колонистите, тъй като над тях надвисвала пряка заплахата да загубят самостоятелността си. Освен това се създавали предпоставки и условия за разрушаване на собствената им етническа среда и усиляване на асимилационните процеси.

Колонистката делегация, заминала на 18 октомври 1860 г. в Яш за преговори с М. Когълничану, се завърнала в Болград без резултати.

Отчитайки непокорството на колонистите, молдавското правителство решава да прибегне до сила. В началото на ноември то въвело войска в българските и гагаузките селища. На 6 и 8

ноември войската нападнала мирните събрания на представителите от всички колонии в Болград, обсъждащи въпроса за военната повинност. Били убити 10 души и ранени повече от 100 души. Терорът над населението продължил до 10 ноември.

На 16 декември 1860 г. М. Когълничану обявил премахването на самостоятелното административно управление на колонистите, както и преобразуването на земите им в "правителствени". Провеждането на такава политика имало за цел да промени етническият състав на Бесарабския юг: да се изтласка част от иноезичното население, чрез което да се даде възможност за румънска колонизация, като останалото население се асимилира и в крайна сметка се проведат комплексни мерки с антиславянска насоченост. В резултат на това многонационалната Южна Бесарабия трябвало да се превърне в територия с моноетнично население.

Населението на тази част от Бесарабия така и схващало политиката на властите и преди всичко на М. Когълничану. Така на 16 ноември 1860 г. К. Попович, един от кореспондентите на великия български революционер Г. Раковски, писал в писмо до него, че "новите вандали не търпят да има българи в Молдовлахия... Целта им е да пропъдят тези нещастни хора и да им ограбят притежанията"¹³. Три седмици по-късно той писал на Г. Раковски: "... целта на власите е да изгонят от помежду си славянцината и да поробят нашите единородчици"¹⁴. Друг кореспондент на Г. Раковски от Болград Иван Геугалов на 1 март 1861 г. отбелязал, че политиката на молдавското правителство се състои в това "да поромъни всичките и да направи Империя Дако-Ромън = Дако-ромънско царство"¹⁵.

Опасенията на колонистите напълно се потвърдили. Реакцията им била еднозначна: започнало бягство към руската част на Бесарабия, превърнало се впоследствие в организирано масово преселване в Русия.

Първият приток от бежанци се оформил веднага след трагичните събития в Болград. Към края на втората десетдневка на ноември в руската част на Бесарабия през района на Кубейската митница преминали около 400 човека¹⁶.

През третата десетдневка на ноември българските колонисти правят опити за организиране на преселването. От името на 2 639 семейства от шестнадесет селища до Александър II било отправено искане да им се разреши да се заселят в Русия на свобод-

ни държавни земи, годни за земеделие и животновъдство¹⁷. През декември депутати от тези семейства заминали за Крим, "за да огледат тамошната земя". Но в този район вече нямало свободни земи. Министърът на държавните имоти, генерал от инфантерията Муравъев издал указ до Таврическата палата на държавните имоти, с който се допусkali българските депутати за оглед "и на ногайските земи от Мелитополския, Бердянския и Днепровския уезди"¹⁸. На 26 декември 1860 г. Александър II издал заповед да се причислят посочените български семейства към Таврическа, Херсонска и Екатеринославска губерния и да се отпуснат "за преселването и настаняването на българите примерно по 125 рубли /сребърни - б.м.И.Г./ на всяко семейство", а също и по 50 десетини /една десетина = 10,9 дка/ подходяща земя. На всички преселили се българи царското правителство гарантирало запазване на всичките им права, "от които са се ползвали" преди това като руски поданици¹⁹. Всичко това дало тласък на преселническото движение. В Държавния архив на Симферополска област са запазени документите на депутатите от българските колонии, пожелали да се преселят в Русия²⁰. Те съдържат сведения за 32 от 40 селища и вече за 6 759 колонистки семейства, изявили желание да се преселят в Приазовието, в това число: от Кайраклий - 164 семейства, от Долукъой - 160 семейства, от Шикирликитай - 115 семейства, от Стари Троян - 235 семейства, от Караагач - 404 семейства, от Ташбунар - 305 семейства, от Бановка - 174 семейства, от Вайсал - 285 семейства, от Дермендере - 188 семейства, от Каракурт - 277 семейства, от Чешмеваруит - 321 семейства, от Болград - 326 семейства, от Вълканещи - 494 семейства, от Курчий - 252 семейства, от Чешмекъой - 353 семейства. Тъй като по онова време едно българско и гагаузко семейство наброявало около пет човека, не е трудно да се изчисли, че 6 759 семейства съставляват около 34 000 души. Това означава, че 75-80 % от жителите на coloniите в Бесарабския юг били готови да се преселят в Приазовските степи. Несъмнено това би довело до пълно изменение на демографската ситуация в Подунавиеето.

Масовото преселване на българи и гагаузи предизвикало и изселване на украинци, руси и даже молдовани от тази част на Бесарабия. През юни 1861 г. в Таврическа губерния се преселили две групи руси и украинци: едната от 500 души, а другата от 847 души от двата пола. През септември от Молдавия и Турция /Добруджа/ се преселили 600 семейства малоруси. Има сведения за

пристигането от Молдавия в Днестровски и Мелитополски уезди на Таврическа губерния още на 1 195 души от мъжки пол, а след това и на още 202 души от мъжки пол. Засдно с жените това са приблизително 2 500-2 800 души²¹.

От Южна Бесарабия в Русия пристигнали 712 семейства руси и украинци, което възлиза приблизително на 3 500 души²².

В Русия се изселвали и молдовани. През февруари 1861 г. границата преминала, седем молдовани от селата Сарацика, Кания, Албота и Джамбоя на Кагулски уезд. Причина за изселването била страхът "да не бъдат мобилизирани в армията"²³. От същия уезд в руска Бесарабия избягали на 23 и 27 март 112 души, на 3 април - 19 души от с. Киета, а през останалите дни на месеца - още 100 души²⁴. Има сведения за изселване на жители на Кагул и селата Тамила, Кирган, Садък, Берчак /Бутурчак/²⁵. В рапорта си до Бесарабския военен губернатор от 12 ноември 1861 г. Кишиневският земски съд съобщил за изпратените му от Асовската карантинна служба на "преминалите от откъснатата част /на Бесарабия - б.м.И.Г./ от с. Чадър молдавски преселници на брой двадесет и едно семейства или 102 души, желасци да се заселят в Бендерски уезд"²⁶.

Така не само българи и гагаузи, но и руси, украинци и молдовани от преминалата към Молдавското княжество част на Бесарабия се намирали в едно и също положение. Молдавските власти се стремяли да ги лишат преди всичко от онези права и привилегии, от които се ползвали в пределите на Русия. Тяхната борба имала не само социално-икономически, но и национален и политически характер.

Размахът на преселническото движение изплашил управляващите Молдавското княжество и Обединените княжества. В началото на 1861 г. М. Когъничану минал в оставка; била създадена комисия, за да изясни причините за бягството на българи и гагаузи; била отменена военната повинност; били върнати всички предишни права и привилегии, в това число било възстановено и самостоятелното административно управление. За това допринесла и отрицателната реакция в Европа към произвола на молдавските власти²⁷.

За да спрат масовото изселване, молдавските власти прибегнали към жестоки мерки. На желасците да се преселят те поставяли такива условия, чисто изпълнение ги довеждало до пълно разорение. Освен това била засилена охраната на границата. На

митничарите било разрешено да използват оръжие срещу тези, които без разрешение преминавали границата с Русия. Така на 12 юни 1861 г. руският Бесарабски военен губернатор получил съобщение, че на разсъмване на 9 юни "група преселници преминаваха от Молдавия на наша страна. Молдавската гранична стража, забелязвайки преселниците, се опита да ги спре и започна да стреля, като трима души бяха убити и пет души ранени. Убитите в момента се намират на мястото на произшествието: един на молдавска и двама на наша страна"²⁸.

В организирането на преселването от страна на Русия участвали висшите й ръководни органи, като започнем от министъра на външните работи А. М. Горчаков, министъра на държавните имоти Муравъев, Новоросийския и Бесарабски генерал-губернатор Г. А. Строганов и завършим с много чиновници с по-нисък ранг. От страна на българите в тази дейност участвали И. С. Иванов, изпълняващ по това време длъжността попечител на Попечителството на българските колонии в руската част на Бесарабия, Н. Хр. Палаузов, един от ръководителите на Одеското българско настоятелство.

От страна на преселниците главните организатори били, както се разбира от документите, Тодор Великов /Велков/, бивш "волонтир" /доброволец/ от българския легион през Кримската война, Генчо Греков, известен български войвода от периода на руско-турската война от 1828-1829 г., колонист от Дермендере, баща на известния български възрожденски деец Михаил Греков. С организацията се занимавали още Коренев /Корнев/, старейшина на Измайски окръг, и колонистът от Дермендере Руси Хаджиков. Всички те също се преселили и били първенци на българите в Приазовието. Освен това от всяка колония били избирани по двама депутата, които решавали всички въпроси, свързани с преселването и установяването в Приазовските степи, включително избран на място за ново заселване. Така депутати от Кайраклий били Г. Паскалов и П. Тахтоджиев, от Долукьой - И. Гайдарджийски и А. Островски, от Шикириликитай - С. Балабанов и Д. Македонски, от Стари Троян - М. Костов и С. Узун и т. н.

От ноември 1860 г. до края на 1861 г. в Русия преминали, според донесенията на карантинните служби, 11 766 души без паспорти и 10 633 души с паспорти²⁹. Но преселването продължило и през 1862-1863 г. Има сведения, че от молдавската

част на Бесарабия и от Добруджа заминали за Русия около 30 000 души³⁰.

Що се отнася до числото на изселените в Русия колонисти, съществуващите данни показват колебание от 3 500 до 4 500 семейства и от 17 500 до 23 000 души³¹. Според мен може да се говори за 4 500 семейства, преселили се от молдавската част на Бесарабия, от които 3500 семейства се заселили в земите на ногайските татари в Бердянский, Мелитополския и Днепровския уезди на Таврическа губерния, а 1 000 семейства останали в руската част на Бесарабия, в Херсонска губерния и неголяма част в Крим.

Следва да се отбележи, че преселването на българи в Приазовието било предшествано от важни демографски процеси в Таврическа губерния. В резултат от религиозната пропаганда на мюсюлманското духовенство и враждебното отношение на Петербург към кримското татарско население заради нелоялното му отношение по време на войната от 1853-1856 г., през пролетта на 1860 г. започнало масово преселване на татарите от Кримския полуостров. В този процес били въвлечени и приазовските ногайци. В течение на няколко месеца обширните райони на Крим и Приазовието обезлюдели.

Руското правителство било заинтересовано да се заселят тези плодородни земи. За бежанците то заделило 214 000 десетини земя в Бердянский, Мелитополски и Днепровски уезди на Таврическа губерния, предоставило им парична помощ и ги освободило от налози и данъци за няколко години, а също и от военна повинност.

През 1861-1863 г. бесарабските преселници основали на новите територии около 40 села³². Първоначално имената им били същите, като на селищата, от които се преселили. Така например колонията Преслав се наричала Ташбунар, Софиевка - Шикирликитай, Строгановка - Дермендере. Но се получило объркване, тъй като преселниците от едно село основавали по две-три нови селища. Дълго време старите хора продължавали да наричат новите поселения с тези имена, като била поддържана връзка с останалото в Бесарабия население чак до 1918 г.

Към средата на 60-те години на XIX в. всички новообразувани селища получили официални наименования. Известно е, че преселниците от Ташбунар основали Преслав и Инзовка, от Кайраклий - Гюневка и Радуловка, от Вайсал - Дяновка и Райновка,

от Чешмемауин - Богдановка и Степановка, от Дермендере - Строгановка и Цареводаровка, от Импуцита - Манойловка и Зеленовка, от Тропоклу - Гирсовка, от Еникьой - Романовка и Вячеславовка, от Бановка - Бановка и Марина, от Караагач - Първо-Николаевка, Потровка и Ановка, от Стари Троян - Андровка и Троян, от Новопокровка - Фьодоровка, от Новокараагач - Надеждино. На някои селища били дадени имена на известни държавни и обществени дейци на Русия и Новоросийския край, свързали по някакъв начин своята дейност с преселниците /Инзовка, Гюневка, Палаузовка, Строгановка, Романовка/. По-голямата част от селищата получили имената си в чест на тези, които оглавявали преселването /Николаевка, Райновка, Богдановка, Степановка, Дяновка, Андреевка, Петровка, Радуловка, Георгиевка, Манойловка, Михайловка/. Няколко селища получават женски имена /Софиевка, Марина, Елизаветовка, Еленовка, Варваровка/. Само четири запазили бесарабските си наименования - Бановка, Троян, Болград и Вълканещи. Колонията Преслав получила името си в чест на столицата на Първото българско царство.

Както се спомена, на всяко семейство били раздадени по 50 десетини земя. В някои колонии наделът достигал 60 десетини. Разпределението на земята във всяко село ставало на базата на нейното качество, състава на семействата, но се предвиждали и резервни парцели земя за нови семейства. Почти цялата работа по разпределението на земята се извършила от земемерите на Попечителния комитет С. Паскалов и А. Степанов. Това били бесарабски българи, получили в Болград през 1842-1846 г. определена теоретична подготовка и практикували земемерство³³.

Образуването на новите български селища в Приазовието изисквало създаване на собствени органи за управление. Във всяко село бил формиран селски приказ начело с виборен /помощник-кмет/. Българските селища били обединени в три окръга: Мелитополски с 5 селища, Молочански с 10 селища, Бердянский с 26 селища. Те се управлявали от окръжни прикази с избираеми окръжни старейшини. Най-големият окръг - Бердянский - бил ръководен до 1871 г. от организаторите на преселването Т. Велков, Корнев /Корнев/ и Г. Карастоянов.

Тези окръзи влизали в състава на Днепровски и Бердянский уезди от Таврическа губерния. Административно обаче те се подчинявали на Попечителния комитет за чужди заселници в южна Русия. Има сведения, че между окръзите и Попечителния коми-

тет стояло още едно управително звено - надзирател на колонии-те, който решавал конкретни въпроси, свързани с живота и дейността на приазовските българи. По такъв начин преселниците тук получили всичко онова, което са имали в Бесарабия и което молдавските власти се опитали да им отнемат.

* * *

Преселването на българи от молдавската част на Бесарабия в Русия започнало от 1857 г. и продължило докъм 1863 г. През първия етап /1857 г.- март 1860 г./ преселването имало главно индивидуален характер и обхващало неголям брой колонисти, осъществявало се по Парижкия мирен договор от 1856 г. Тези български преселници не основали нови селища.

През втория етап /ноември 1860 г. - 1863 г./ преселването било предизвикано от произвола и репресиите на молдавските княжески власти, които променят статуса на колонистите. Преселването придобило масов характер. Осъществявало се както под формата на стихийно, неорганизирано бягство през руско-молдавската граница, така и под формата на организирано преселване на голям брой колонистки семейства в Приазовските степи, където били образувани 40 нови селища. Петербург оказал парична помощ на преселниците, отделил за тях земя, запазил предишните им права и привилегии, създал и тук отделни управленски органи.

Описаните събития са част от българската национална история, изпълнена с много драматизъм и трагични моменти.

Б Е Л Е Ж К И

1 Клаус, А. Наши колонии. СПб., 1869; Титоров, Й. Българите в Бесарабия. С., 1903; Державин, Н. С. Болгарские колонии в России /Таврическая, Херсонская и Бессарабская губернии/. С., 1914; Димитров, Д. Из Бессарабии в Таврию. - Язык и литература, 1939, 16; Същият, Болгарское переселение в Украину и Крым. - В: Сборник работ студентов-выдвиженцев, аспирантов и научных работников. Л., 1931; Хаджиниколова, Е. Переселение болгарского

населения из Молдавского княжества в Россию в 1860-1861 гг. - Bulgarian Historical Review, 1986, 13.

2 Скальковский, А. А. Болгарские колонии в Бессарабии и Новороссийском крае. Одеса, 1848.

3 Мещеряков, И. Переселение болгар в Южную Бессарабию 1828-1834 гг. Кишинев, 1965, с. 76-101; Дойнов, Ст. Преселнически движения от българските земи по време на руско-турските войни през първата половина на XIX в. - В: Българското възрождане и Русия. С., 1981, с. 290-316.

4 Устройство задунайских переселенцев в Бессарабии и деятельность А. П. Юшневского. Сб. документов. Кишинев, 1957, с. 542-547.

5 Архив внешней политики России /АВПР/, Славянский стол, 1835-1866, д. 8597, л. 30-32.

6 Центральный государственный исторический архив /ЦГИА, СПб./, ф. 381, оп. 8, д. 3724, л. 112

7 Кишиневские епархиальные ведомости, 1881, 120, с. 912-913.

8 Титоров, Й. Цит. съч., с. 125.

9 Пак там.

10 АВПР, Г. А2, оп. 181, д. 1153, л. 103, 106.

11 Хаджиниколова, Е. Цит. съч., с. 47; Титоров, Й. Цит. съч., с. 149-152.

12 Пак там.

13 Архив на Г. С. Раковски. Т.2. С., 1957, с. 688.

14 Пак там, с. 779.

15 Пак там, Т.3. С., 1966, с. 218.

16 Центральный государственный архив Республики Молдова /ЦГА РМ/, ф.2, оп.1, д. 7129, Ч.1, л.29, 84.

17 Пак там, л. 1-17.

18 Пак там, л. 130.

19 Государственный архив Симферопольской области /ГАСО/, ф. 81, оп.1, д. 716, л. 24.

20 Пак там, л. 129-137.

21 Филиал Одесского государственного архива в г. Измаил, ф. 136, оп.1, д. 366, л.36, 40, 51, 130-167; ЦГА РМ, ф.2, оп.1, д.7129, Ч.2, л.405-406; Журнал Министерства Государственных имуществ, 1961, книжката за юли-септември.

22 Филиал Одесского государственного архива в г. Измаил, ф. 136, оп.1, д.366, л.75.

- 23 Пак там, л.7, 25-26, 33.
24 Пак там, л.86, 130, 132, 137, 139, 141, 153, 154, 167.
25 Пак там, л. 36, 40, 61.
26 ЦГА РМ, ф. 2, оп.1, д.7129, Ч.2, л.405-406.
27 Х а д ж и н и к о л о в а , Е. Цит. съч., с. 48, 52-55.
28 ЦГА РМ, ф.2, д.7129, Ч.2, л.338.
29 ЦГИА СПб., ф.1281, оп.6, д.38 /1861 г./, л.106-107.
30 Державин, Н. С. Цит.съч.
31 И в а н о в , И. С. Заметки о переселении болгар из Молдавии в Новороссийский край. Одеса, 1862.
32 Д е р ж а в и н , Н. С. Цит. съч.; Список населенных мест. По сведениям 1864 года. Таврическая губерния. СПб., 1865.
33 Государственный архив Октябрьской революции, ф.6, оп.4, д.23186, л.7; д.23386, л.1, 8116.

Преселването на българи от Северозападна България и някои други райони в Русия през 1860-1861 г. е последната вълна на една миграция към пределите на руската империя, осъществявана след почти всяка Руско-турска война. В годините след Кримската война руското правителство и неговата дипломатия в Османската империя успяха умело да се възползват от нарастващото недоволство на българите от икономическата криза, от насилията на османската власт и тежките задължения, свързани с настаняването и изхранването на прииждащите от Русия татари и черкези, за да дадат обещания на изстрадалите българи, че в степите на Южна Русия ще намерят спокойствие, дом и работа. Подмамани от тези обещания много български семейства поеха своя път към Русия.

Започналото през 1860 г. преселване води до обезбългаряване на посочените региони с опасни последствия за нацията. Това принуди видни общественици и преди всичко Г. С. Раковски да поведат борба против "убийствената" руска политика, да търсят контакти с руските дипломати, а и с правителствените чиновници, натоварени с посрещането и настаняването на българските преселници, за да докажат, че преселването е вредно както за българския народ, така и за руското влияние сред него. В същото време руското правителство се оказва неподготвено да изпълни дадените обещания. През есента на 1862 г. голяма част от току що преселилите се българи търсят начини да се завърнат в родината си. Изправен пред тези трудности и неблагоприятния международен отзвук от преселването на българите, Директорът на Азиатския департамент при Министерството на външните работи в Петербург ген. Н. П. Игнатиев е принуден да изпрати циркулярно писмо до руските консули, работещи в пределите на Османската империя, с което нарежда да спрат пропагандата си за изселване на българи в Русия. За да се оправдае пред европейските страни, изказали се отрицателно за тази руска политика, ген. Н. П. Игнатиев стоварва вината върху своите дипломати, които със своите действия били компрометирали добрите намерения на император Александър II да засели Новорусийския